

PREGLED I INTERPRETACIJA KONCEPATA U PODLOZI KRITIČKE URBANE TEORIJE

tema doktorskog rada/

primjena kritičke urbane teorije u arhitektonsko-urbanističkoj praksi

Sveučilište u Zagrebu | Arhitektonski fakultet
Doktorski znanstveni studij Arhitektura i urbanizam

Polaznik doktorskog studija Ivan Cingel, dipl.ing.arh.

Voditeljica radionice
prof.dr.sc. Sanja Gašparović, dipl.ing.arh.

Predložene mentorice
doc.dr.sc. Željka Jurković, dipl.ing.arh.
doc.dr.sc. Anđelina Švirčić Gotovac, dipl.soc.

POJMOVNIK

VIDOVİ SOCIOEKONOMSKE PARADIGME

- POSTINDUSTRIJSKO DRUŠTVO: deindustrijalizacija; porast broja uslužnih zanimanja nauštrb onih u proizvodnji materijalnih dobara; informacija i znanje kao glavni instrumenti akumulacije kapitala; proliferacija "bijelih ovratnika" ("profesionalca"); tehnokracija
- POSTFORDIZAM: maloserijska produkcija; diverzifikacija ponude; "fleksibilna specijalizacija"; ambalaža ispred proizvoda; komercijalizacija "identiteta"; brendiranje; ciljano oglašavanje; raznolikost i individualiziranost robe potiče konzumerizam; transformacija proizvodnog u potrošačko društvo; rad "plavih ovratnika" gubi na vrijednosti i potičani su na "mobilnost"
- FINANCIJALIZIRANA EKONOMIJA: udio financijskog sektora u BDP-u dominira nad realnim i ima presudnu moć formiranja cijena i vrijednosti; ekonomija duga; ekonomija burzovne vrijednosti emancipirane od ekonomskog realiteta; sve se vrti oko investicija spekulativnog kapitala; "sveto trojstvo" rente, doznice i nekretnine
- INFORMACIJSKO DRUŠTVO: približno sinonim za postindustrijsko, samo s apostrofiranim raslojavanjem tercijarnog sektora tako da se izdvoji kvartarni
- NEOLIBERALNA GLOBALIZACIJA: globalna standardizacija mjera uvedenih kao odgovor na krizu akumulacije kapitala 70-ih – ukidanje trgovačkih protekcija, tzv. "deregulacija", "mjere štednje", privatizacija javnih resursa, itd.

GENTRIFIKACIJA

- fenomen uvjetovan postfordizmom i postmodernizmom
- pojam skovala Ruth Glas 1964., u međuvremenu nije zaživjela definitivna definicija, no u sukusu se opisuje kao proces u kojem dolazi do mijenjanja fizičke strukture urbanih lokacija ili njihove namjene, koju prati priljev imućnijih stanovnika i poduzeća

PODVOJENI GRAD (Castells)

- izraz konfliktne prostorne egzistencije društvenih skupina koje žive u potpuno udaljenim svjetovima
- pojam ne treba shvaćati isključivo u smislu fizičke segregacije na bogate i siromašne četvrti, već općenito kao dihotomiju onih s moći da prisvajaju i ograđuju i onih isključenih iz moći
- dualnost grada ne samo se tiče pristupa u "dvne zgrade prepune obilja" ili bivanja "tamo gdje toga nema" – nego i što se tiče moći odlučivanja o događanju u prostoru jednoga i drugoga, kao spojenih posuda

AKUMULACIJA RAZVLAŠTENJEM (Harvey)

- permanentno stanje "privoltnie" akumulacije kapitala
- u urbanom prostoru ostvaruje se kao manifestacija "kreativne destrukcije", općenito svojstvene kapitalizmu (Schumpeter, 1942), onda kada destrukcija grada nosi u sebi element nekog ograđivanja, prisvajanja, razvlaštenja – preko rušenja i dizanja vrijednosti zemljišta, spekulativne manipulacije na tržištu nekretnina
- sukus: za oslobadati (buduća) visokovrijedna zemljišta za plasman kapitala u njihovu urbanu "revitalizaciju", potrebno je prvo nasilnim metodama (često ozakonjenima i sistemskima) razvlastiti prisutne

ARHITEKTURA NE MOŽE BITI KRITIČKA (Lukács)

- arhitektura, kao kolektivnu umjetnost, karakterizira "nesposobnost da umjetnički izrazi nešto što je negativno"
- dok druge umjetnosti mogu dati individualne odgovore nabijene slobodnim, kritičkim stavom, arhitektura nije sposobna djelovati kao kritička umjetnost, u stanju se izražavati isključivo na afirmativan način prema svojoj epohi
- u društvu u kojem nije moguć raslid s komodifikacijom i fetišizacijom robe, arhitektura stoga ne može niti postojati kao umjetnost (nego jedino kao dezantropomorfizirajuća mimeza)
- već je Lukács u biti savjetovao Tafurijeve koncepte "forme bez utopije" i "arhitekta bez arhitekture"; razdvajanje objekata od ideološko-narativne nadgradnje; zasebno gradnju kao formu (zadovoljavajući se suetim i svodjenjem stanovanja na proizvodnju nečega što je "barem ugodno" ili manje nehumano u oblikovanju), zasebno kritički angažman neuvjetovan izgrađenom formom

FORMA BEZ UTOPIJE (Tafuri)

- Tafuri nalazi da je moderna arhitektura podvrgnuta ideološkoj asimilaciji, suprotno od proklamiranog emancipacijskog karaktera, te da uopće nije u stanju nešto semantički komunicirati bez završavanja u regresivnosti
- arhitektima koji su još uvijek u prinudi ili napasti da im arhitektura "progovara" jedino još preostaje prazni značenja njenog jezika, ne žele li se nabadati na razmetljive šiljke regresivne utopije
- ako već nije u stanju u društvu govoriti zaista negativno i kritički, onda bolje nikako nego afirmativno, "mistificiranim pokušajima ideološkog zaodjevanja arhitekture"

OD FORME DO REFORME (Tafuri)

- arhitektura treba *eksploirati prema realnosti* (umjesto zatvaranja u budoar apoličnih igara s formom i jezikom, lišenih angažmana)
- arhitektura kao radikalna politika: ona koja korjenito zahvaca u odnose proizvodnje i potrošnje i vlastitu ulogu u njima, u odnosu na aktere moći u oblikovanju prostora, dovodeći u pitanje status quo (umjesto stavljanja mu se u službu)
- nužan izlazak iz uže domene discipline: trebamo arhitekte koji će kroz kooperacije s javnim predstavništvima raditi na preobrazbi društvene podjele rad i s njom praksi planiranja i projektiranja
- arhitekt kao proizvođač: ne ide bez ekonomske prizme u pozadini građenja i osvajivanja uloge gradnje u reprodukciji poretka

PRAVO NA GRAD (Lefebvre)

- komodifikacija urbanog prostora i dominacija privatnih interesa, grada pretvaranog u robu (za one koji imaju novac) i ostalih posljedica koje logika kapitala ostavlja na društvene interakcije
- demokratizacija moći oblikovanja procesa urbanizacije, kao žarišta političke i klasne borbe
- "pravo na urbani život – transformiran i obnovljen" (pri čemu "urbani život tek treba početi")

SLIKA UBIJA (Lefebvre)

- društvo spektakla: "spektakl je kapital u stupnju akumulacije u kojem on postaje slika" (Debord)
- arhitektura i grad pretvarani u sliku arhitekture i grada: grub raskorak između prostornih praksi i imažističkih re-presentationa prostora, uključujući onih koje producira arhitektonska struka kao osiromašeno doživljavanje i razumijevanje urbane stvarnosti
- estetizacija urada anestezijacijom; intoksikacija dovodi do indolencije, redukcije društvene i političke senzibiliziranosti
- sa zatvaranjem u spiralu: smanjenje kritičke svjesnosti vodi još lakšoj narkotiziranosti slikama

ARHITEKTURA MORA BITI KRITIČKA (Tschumi)

- kako da arhitektura i urbanizam umjesto pukog odraza dominantnog društva postanu katalizator promjena?
- oblikovati društvene uvjete umjesto tek uvjetovanja oblikovanja
- poticati "urbane preokrete", odnosno "stanje urbanosti" (jer u gradovima ne živimo urbani život, nije još počeo)
- "mogu li arhitekti obrnuti tijek stvari i umjesto služenja konzervativnom društvu koje je utjecalo na naše gradnje, učiniti da grad utječe na društvo?"
- arhitekti tu da daju svoj obol, specifičnom formom znanja (umjesto znanjem o formi): "arhitekturom i razumijevanjem njena učinka možemo ubrzati procese promjene u tijeku"

CRVENI BEČ (1920-te)

- kako bi stanovanje zaštitilo od spekulativnog kapitala, gradsko općina preuzela je sama ulogu investitora i vlasnika te upravljanje stambenim fondom: visok porez na stanogradnju kako bi sabotiranje privatnih investitora k tome financirala od samog njihovog novca
- dan-danas "uzoran primjer kako u socijalnom i društveno-političkom, tako i u arhitektonskom i urbanističkom smislu" (Seiss, 2012)
- "arhitekt kao proizvođač" (Tafuri, 1974) – proizvođač "modela stanovanja za radničku klasu između dva rata", koji "mogu poslužiti kao lekcija organiziranja rada u arhitekturi" (Marčetić, 2013)

KRITIČKA URBANA TEORIJA (21. stoljeće)

- na Lefebvrevom konceptu "proizvodnje prostora" konstituirao se "prostorni preokret" u humanističkom znanostima: kad se prostor više ne razumije samo kao scenografiju društvenih odnosa, već kao producenta društvenih odnosa (ne pitamo samo što se događa, nego i gdje – jer gdje određuje što)
- David Harvey preuzima koncept "prava na grad" i historijski ga kontekstirira u suvremenom kontekstu: neoliberalne globalizacije i svojstvene joj fincijalizirane ekonomije
- suštna kritičke urbane teorije u kritici je načina na koji u fincijaliziranoj ekonomiji urbanizacija ideja ne biva u društvenoj reprodukciji već u reprodukciji privatnog profita

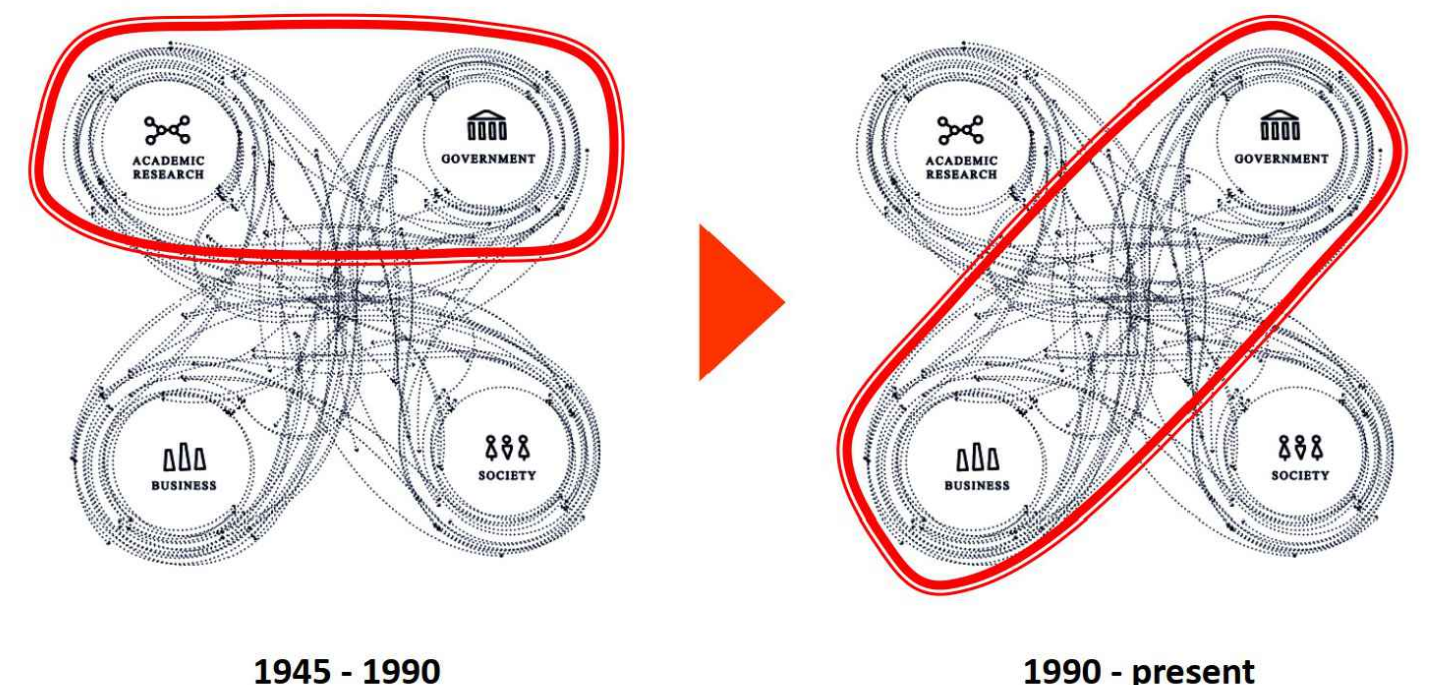
NEURAVNOTEŽEN ODNOS MOĆI URBANIH AKTERA NA ŠTETU JAVNIH INTERESA I U KORIST PRIVATNIH

(Čaldarović, 1996; Ofie, 1997; Bertoud & Renaud, 1997; Bourdieu, 1998; Jackson, 2000; Mattioni, 2003; Häussermann & Kapphan, 2004; Golubchikov, 2004; Mattioni, 2007; Dimitrovska Andrews et al., 2007; Mrduljuš & Horvat, 2008; Švirčić Gotovac, 2010; Mišetić & Ursić, 2010; Hirt, 2012; Sekulić, 2013; Šykora & Stanilov, 2014; Nikšić, 2014; Patti & Polyak, 2017; Čukić, 2017; Čaldarović & Šanić, 2017; Švirčić Gotovac & Kerber, 2019; Zlatar Gamberožić, 2019; Švirčić Gotovac, Zlatar Gamberožić & Nikšić, 2021; Pletenac, 2021)

- hrvatski i regionalni kontekst: prelazak na tržišnu socioekonomsku paradigmu nakon 1990.; globalno: postindustrijsku, fincijaliziranu, neoliberalnu, u kojoj je urbanizacija potisnula industrijalizaciju kao pokretačka snaga ekonomskog održanja i ekspanzije sistema (Lefebvre, 1970)

Rene Lisa: Knowledge and Power distribution in Croatian Urban Ecosystems. Transition from socialist (1945-1990) to market economy democratic society (1990-present); based on Schütz F, Heldingfelder M, Schraudner M (2019)

CROATIAN CONTEXT - distribution of influence/power

- nedovoljnost "kapitala zajednice" (Collier et al., 2013.) u postsocijalističkim gradovima i društvima: zakonsko načelo o uključanju građana ostaje puko deklarativno, bez stvarnog utjecaja na upravljanje prostorom (Švirčić Gotovac, Zlatar Gamberožić & Nikšić, 2021)

"Od javnog jedva da je nešto preostalo. Vođen slabom voljom javni je interes izbrisan iz svih operacija u kojima se pojavljuje privatni kapital. Bez obzira na veličinu investicije privatni se kapital paradoksalno servisira od javnih institucija, kao da javne usluge postoje samo zato da bi udovoljile privatnom interesu." (Vladimir Mattioni, 2003)

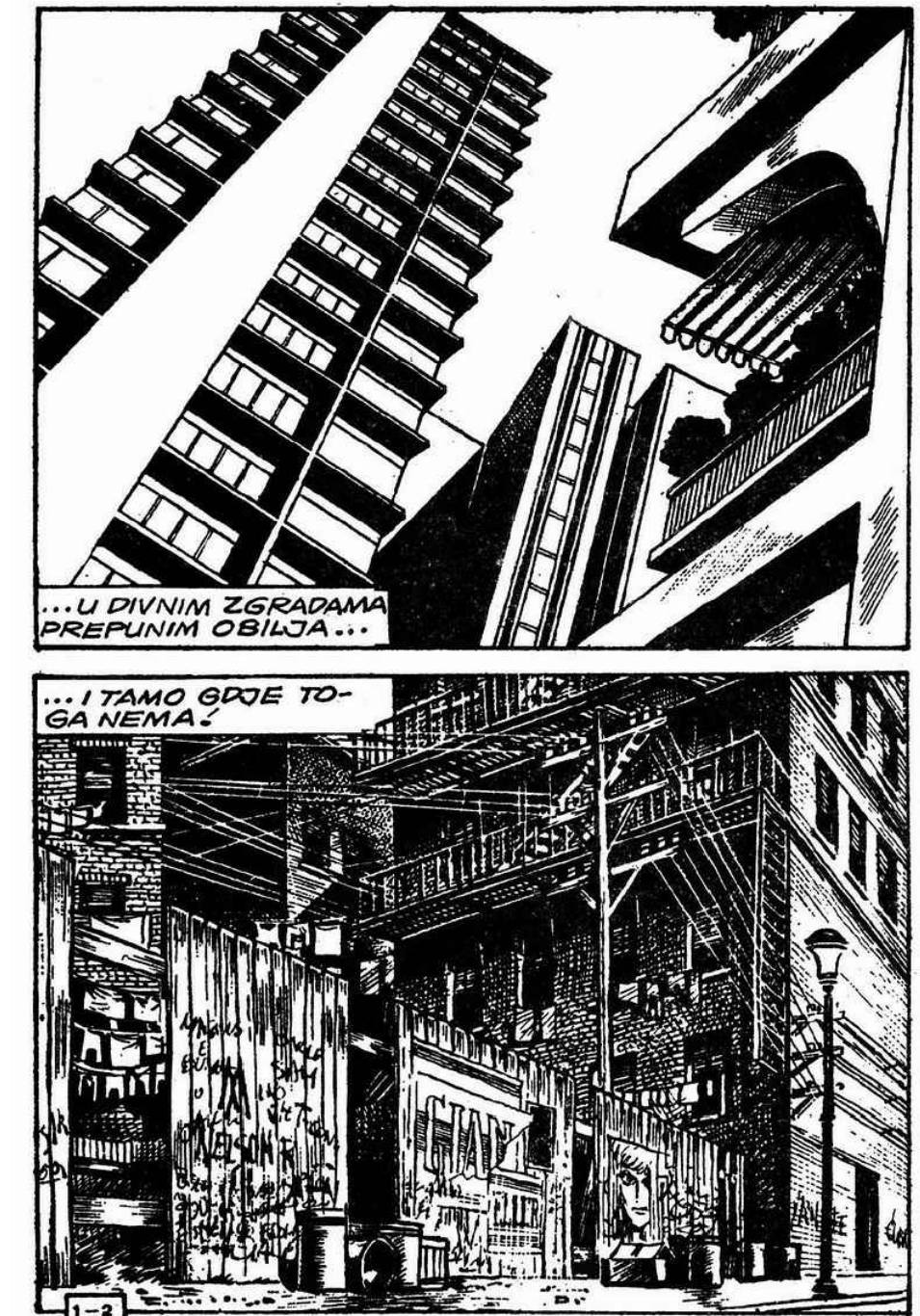
POTICAJ ZA ISTRAŽIVANJE

NEGATIVNE POSLJEDICE NERAVNOTEŽE ODNOSA MOĆI

1) POSLJEDICE PO FIZIČKI I DRUŠTVENI PROSTOR

- fizički prostor nije moguće sagledavati mimo društvenog prostora ni problematiku participacije mimo optike nejednakosti, odnosa moći među urbanim akterima, dok isključenima preostaje tek da prosvjeduju (Bourdieu, 1993)
- tržište nekretnina: ekonomistička redukcija i komodifikacija, rentijerstvo, stambena kriza
- gentrifkacija (Ley, 1986; Zukin, 1987; Smith, 1996; Čaldarović, 2008; Švirčić Gotovac, 2010; Backović, 2018)
- oprostorena "kreativna destrukcija" i "akumulacija razvlaštenjem" (Harvey 2003)
- turistifikacija i spektakularizacija gradova u svrhu brendiranja, reklamiranja kao robe i natjecanja u privlačenju spekulativnih investicija (Smith, 2002; Foster, 2002; Harvey, 2005; Sekulić, 2013)

Secchi (Max Bunker), Raviole (Magnus): Alan Ford br. 1 – "Grupa TNT", 1969.

PODVOJENI GRAD (Castells, 1996)

INVESTITORSKI URBANIZAM (Puck, 2006)

"Kolege, predstoji nam ponovna izmjena urbanističkog plana! Na dogovor dolazi novi investor!"

CILJ ISTRAŽIVANJA

ISPITIVANJE MOGUĆNOSTI I PRIMJENA KRITIČKOG DJELOVANJA U ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKOJ PRAKSI

teorijska hipoteza

- dok se kritička urbana teorija temelji na Lefebvrevoj kritici komodificirane urbane stvarnosti i konceptu *prava na grad* (1968-74), postavke su joj simultano ocrtane također i u Tafurijevoj kritici komodifikacijske arhitekture kao ideologije i konceptu *od forme do reforme* (1968-74)
- ova točka interdisciplinarnog presijecanja teorije arhitekture s urbanom sociologijom, kritičkom geografijom i političkom ekonomijom u podlozi kritičke urbane teorije, predstavlja put kojim arhitektonsko-urbanistička struka može odgovarati na prepoznate negativne posljedice iz poticaja za istraživanje (*podvojenost grada, investitorski urbanizam*)

ADOLF LOOS

ORNAMENT - ZLOČIN

GYÖRGY LUKÁCS

1963 / ARHITEKTURA NE MOŽE BITI KRITIČKA

Ästhetik: Die Eigenart des Ästhetischen

FORMA BEZ UTOPIJE

MANFREDO TAFURI

1968 / KRITIKA ARHITEKTURE KAO IDEOLOGIE

1974: Teorie e storia dell'architettura

1973: Progetto e utopia: Architettura e sviluppo capitalistico

1974: "L'architecture dans le boudoir"

OD FORME DO REFORME

KRITIKA KOMODIFIKACIJE ARHITEKTURE

KRITIKA ARHITEKTURE KAO UMJETNIČKE IZLOŽBE

KRITIKA "FOTOGRAFSKE" ARHITEKTURE

KRITIKA

SEMANTIČKE EGALITACIJE

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE

KRITIKA

IMAJIŠTIČKE ESTETIZACIJE